



BAKI BEYNƏLXALQ  
MULTİKULTURALİZM MƏRKƏZİ

---

BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

**Kələ redaktur:**

Kamal Abdulla,  
*Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzürə*  
*Himayəçiha Şurasürə kələheyü, akademik*

**Redaksiya heyəti:**

İsa Həbibbəyli (*akademik*), Azad Məmmədov (*professor*),  
Asif Hacıyev (*professor*), Oktay Səmədov (*dosent*),  
Telman Kazımov (*dosent*), Qismət Rüstəmov,  
Sərraf Hüseynov, Rəvan Həsənov

**Be zuhu Tat be nəşr birənü məsul:**

Maqsud Hacıyev

*Kitabə pustürə be tərs tarafü Azərbeycanə heykəltərəşü*  
*Görüş Babayevə "Kitabi-Dədə Qurqud" dastanıürə ə motiveyü*  
*həzür birə heykəlcigeyürə ə şəkileyü istifadə bire.*  
Fotoqraf: Əhməd Muxtarov

ISBN: 978-9952-28-252-8

© BBMM, 2015





“Kitabi Dədə Qurqud”ə be zuhu almaha süftə tərcümeyü və nəşriyürə 200 salurə be qeyd səxtə Azərbaycan Respublikayürə Prezidentürə dərə be Sərəcamü be nəzər güftə tədbira planü uyğu ə taraf Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkezi be 26 zuhu təqdim ə birə:

|            |         |         |            |         |
|------------|---------|---------|------------|---------|
| Azərbaycan | Ərəb    | Xınalıq | Macar      | Yunan   |
| Alman      | Fars    | İngilis | Rus        | Udi     |
| Ayar       | Fransız | İtalyan | Talış      | Ukrayna |
| Çin        | Gürcü   | Kürd    | <b>Tat</b> | Yapon   |
| Erməni     | Hind    | Ləzgi   | Türk       | Yəhudi* |

\* Be gələceg i kitabə be zuhu ispan, portuqal, indoneziyə, holland, polyak, çex, bolqar həmeyiş be üzgə zuhuha çap birənü bə nəzər gifte bire.



**“Kitabi Dədə Qurqud”ə be zuhu almaha süftə  
tərcümeyü və nəşriyürə 200 salurə be qeyd səxtə  
Azərbaycan Respublikayürə Prezidentürə  
Sərəcamü**

Bə 2015-ci sal Azərbaycanə xəlqürə bə mədəni sərવətə xəzinəsi xüsusi cigə güftə həmeyiş ki, ə əsira çinaha milli-mənəvi dəgərəyə curə nə birə bə əsas hisseyü çevrilmiş birə abidə “Kitabi Dədə Qurqud”ə ə taraf alman meşriqşünas alimü Fridrix fon Dits bə ru kədənürə, nəşr səxtənürə həmeyiş bə dünya elm aləmi şinəxtəbürənürə 200 salü tamam ə birə.

İ giroştə vəxt bə dastan “Dədə Qurqud”oz əlaqədar anbar araşdırma bərdə bire ki, bəyi güreyiş qurqudşünaslığə yə curəyə sahə kimi bə forma bə əgestə vacibə adduma şudə birə. 2000-ci sal “Kitabi Dədə Qurqud”ə 1300 Salı yubileyürə bə xətt YUNESKO-yoz be beynəlxalq səviyyə giroştənü abidəyə be tədqiqə tarixü tazə seyfəha vokarde.

Milli mədəni irsə bə qorumuş səxtənü, doştənü həmeyiş tazə nəsilə be rüh azərbaycançuluq be terbiyə birənü dastan “Dədə Qurqud”ə əhəmiyyətürə bə nəzər veqüftə, qurqudşünasınə sistemi fəaliyyətürə be təmin səxtə məqsədiroz Azərbaycan Respublikayürə be Konstitusiyayürə 109-cü maddeyürə 32-ci bəndürə rəhbər vəqiftənoz bə qərar bəqüftənüm:



1. Azərbaycan Respublikayürə Mədəniyyət həme-yiş Turizm Nazirliğı Azərbaycan Respublikayürə Təhsil Nazirliğı həme-yiş Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyeyürə beyə cigə Bakı Beynəlxalq Multi-kulturalizm Mərkəzürə həme-yiş Azərbaycan Respubli-kayürə Prezidentürə be yanü birə Yaradıcılıq Fondürə təklifəyürə bə nazar veqiftənoz, “Kitabi Dədə Qurqud”ə ə taraf alman alimü Fridrix fon Dits ilk tərcümeyürə, nəşrünə həme-yiş bə dünya elmi şünəxtəbirənürə 200 salıyürə bə girərudənoz əlaqədar fəaliyyət proqramürə həzür səxtənoz be təsdiq birə Azərbaycan Respublikayürə Nazirlər Kabinetü təqdim sad.

2. Azərbaycan Respublikayürə Nazirlər Kabinetüriş əzi Sərəcam pişəva amarə karəyə həll se.

**İlham Əliyev**

Azərbaycan Respublikayürə Prezidentü

Bakı şəhəri, 20 fevral 2015-ci sal



**Henrix Fridrix Fon Dits**

**(1751-1817)**





## **Bə Fon Dits məhəbbətoz...**

1815-ci sal kələ alman meşriqşünas həmeyiş diplomat Haynrix Fridrix Fon Dits ə Azərbeycanə (Uğuzə) “Kitabi Dədə Qurqud” dastanürə yə boyürə (hisseyürə) bə zuhu almani tərcümə saxe. Fon Dits prussiyəyə bə Usmanlı dövləti səfirü kar səxtəcə ə taraf xıştə veçirə bə meşriq birə bə dəsoz nöştəhayə bə qədsu bi bə dəsoz nöştə birə abar bəgə saxəbü. İcə təsvir birə qəhrəməhə, sujeta ürə bə yarü qədimə mifə yunanəyə əgəstəbü, bə yəki uxşamış birə cəhətə xeyli bü. Beyi güreyiş bə nəşr səxtə tərcümə xıştə ə hissə “Dədə Qurqud”ə “Basatə Takləçümə küştə boyürə” seçmiş səxtə. Bə Basatə odyssey, bə Takləçümoz Polifem bə qədsu birə oxşamış bə Fon Dits imkan bə dərə ki, dasta “Dədə Qurqud”ə şəcərəyürə bə keçmiş sad sala bərü.

Fon Dits tərcümə xıştəniyə bə dərin müqayisə səxtə təhlil xıştənoz beyə ciğə bə Berlin çap səxtə. Beyiroz, 1815-ci sal dasta “Kitabi Dədə Qurqud”ə bə elm dünyə darəftənü sər güfte. Əzi bədə italyaha, rusa, türka,fransuza, almaha, amerikayica həmiş Azərbeycanə alimeyü i raha ə Fon Dits ustarađ, kələ mənalı, zəngin dünyə Qurqudşünasınə yaratmış səxtəđ. Bəyiroz əzi kar 200 sal giroşt.

20 fevral 2015-ci sal Azərbaycanə Prezidentü İlham Əliyev i ə yar nə dürmərə kələ hadisəyə 200 salıyürəz əlaqədar abar gərək birə yə Sərəcam da. İ sərəcam kələ meşriqşünas alim XIX əsr almahayə filologiyaşünasünə romantizm cərəyanürə ən şünəxtə nümayəndahayü yəki birə bə ruh Fon Ditsə ə xələfə Dədə Qurqud hürmet və minnətdarlügürə yə siyasi qiymətü bü. Bə itəroz 2015-ci sal əcaq hə be Azərbaycan nə, həmeyiş be dünya filologiyeyü, be Qorqudşünasə bayram bü.

Bə xudagara təqdim birə i kitab bə 1815-ci sal Fon Ditsə nöştə pişəyiqaf və bə “Kitab Dədə Qurqud” birə ə 12 boy (hissə) yəki birə- Fon Ditsə seçmiş səxtə “Basatə Takləçümə küştənü” boyü (hissəyü) daxil bire. Be Berlin nəşr birə ə ən əvvələ nüsxə 200 sal bə güroştənü nə denişirə almanə bə timsal dastan “Kitabi Dədə Qurqud”ə Azərbaycan xalqürə bə mənəviyyütü də rə kələ qiymət imruziş bə qüvvəyü. İmruz imu həm şarim, həmiş qürurlüyum ki, bə bəşəri dəyə rə daxilə birə. Nə mürdə dastanmunə yə hissəyü, həmeyiş Fon Ditsə qiymətinə pişəqafü, tərcümeyü dünyayə bə ən anbara zuhuhoyü ru işiq bə dirə. İnanmış bə birənüm ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzürə həzür səxtə i kitabü ə millətü, ə dinü bə aslı nə birənoz həmmə xudagarayə bə dülü 200 sal əzi pişə bə dül Fon Ditsə tik səxtə həyəcanə besə tik se.

Haynrix Fridrix Fon Ditsə və həmmə qorqudşünasə bə kələ hürmet və ihtiramoz,

**Kamal Abdulla**



# HENRİX FRİDRİX FON DİTS

*Bə Homeroz be müqayise taza  
aşkar birə uğuz siklopü*

---

*Kitabi-Dədə Qurqud.*

*Basat Təpəçümə küştə boyürə  
bəyan mise*

Berlin - 1815 / Bakı - 2015







**BƏ HOMEROZ BE MÜQAYİSE  
TAZA AŞKAR BİRƏ  
UĞUZ SIKLOPÜ**

Gizliyə missiyayə məsləhət daragarü və prelatı  
Henrix Fridrix fon Dits  
tarafidən təqdim əbirə

Halle və Berlin, 1815.

Bə Halle birə xunə səhəbsüzayə  
kitabxaneyürə komissiyayü



## TƏPƏ ÇÜM (TAKLƏÇÜM), YUXSƏ UĞUZ SİKLOPÜ

Tatar- türk zuhunündən

1. Mə vegiftə bə dəsoz nöştə yazınə bə runü birə səhifə itə nöştə birəbü:

کتاب دره قورقون علی لسان طایفة اوغوزان

İ Bə zuhu “Uğuzə xəlqə Kitabi Dədə Qurqud” - quftürənü. İ balaceyə foliandə birə [hissə] mənə be Məşriq bə dəstoz nöştə yazihemənə bə külliyyatü birə [bə sayoz] 61-ciyü. Bə Drezdən be Kral kitabxaneyü birə destyazmə həttə səhföyü boşiniş, bə mə birəyoz (*Paulus haqqında xatiraha. IV hissə.s.13 N 86*) həmmələ uyğu amarə.

2. Ü kitabə bə sərü nöştə birə bə dürünü birəyə nüşu nə bədərə güərə, həmiş nöştəgar nüşu nə birə



diyə, çatuni amudanü diyə, beyə gürəyiş xudagarəyə bə dəst nöştəyoz ə küdi tanış səxtə ambar vacübü.

### 3. [Dest nöştəyə] Be gudə sərü itə betənud:

Rəsul Əleyhüssəlam (Məhəmməd – be ruhü salavat!) be zamanü yaxün, ə ailəha yeki, Uğuzəyə ən kələ ədəmihayürə [şecereye] xas şünəxdəgar Qurqud Piyər (*Piyər- Be Dədəyoz eyniyü*) quftirəni yə mərdanə durma. Ü çu qnü ə birəbü, ə gələceg hər cürəxəbər bə dərəbü. Xudə ürə bə dülü əyan səxtəbü.

Qorqud piyər itə betəbü: Axurə zamahaa təxt bə Qaya besə girorü və i təxtə ürə ə desü kimsə besə nadənü ustarə. İcə ə axur zama ta, qiyamətə ruz davam səxtə Usmanlü nesülnə taxtü be nezer giftə birə. Ü, beyü uxşar birə üzgə fikireyiş quftire. Qorqud Piyər Uğuzə bütü çatünə kareyürə həll be səxəbü. Ü çü xoyü, ə bürəbü: Qorqud piyəroz məsləhət nə səxtə hiçiz nə bisəxtud. Ü çü qunü begə misəxtud. Ürə be qafüroz hərəkət misəxtud.

4. Ə Usmanlü nesülü işarə səxtəni peydə ə birə ki, i yazi Usmanlı hakimiyyətü niştəcə nöştə bire. Əcaq ki, Dədə Qurqudə ə sülalə Usmanlü pişə- Be zamanə Məhəmməd çənəm mudanud aid səxtə:

mə be “Uğuznamə” kitabü əzi kar amarə həqiqətə nüşu dəram ki, ü, ə 9-cü asr pişə nə mudanü yaşamiş birə. Əcaq ki, mə ə anbar məzmu qaf nə səxtə pişəva xastənüm beyüroz düz na amarə ciqahayə gunüm.

5. Be müqəddimə amarəcə isə ü, Dədə Qurqudə nəsihətə kəlimahayürü. əvvəlici itəzü: Xudəyə nəər nə seyi, kar düz nə aboşü. İha [nəsihətə kəlama] mənə be destnəştəmə təxminə yək seyfə nim cigə giftə. İtə peydə be səxə ki, i nəsihətəyə həmmələyiş nə boşü, anbarü çənəm ki, be “Uğuzname” ütəziş icə ə taraf səyinci ədəm əlavə bire.

6. Əsas başlagüc “Kitabü Dədə Qurqud”ə düinci səhifəyə əvvəlki cümleyüroz mudanü başlamış səxə.

Dədə Qurqud gufture- denişim, xanüm, çü qufture:

Zuhu makunum be zəvər birə qadirə Xudəyə tərif misam və i.a

7. Dədə Qurqud ə Xudə tərif bəə'də be tərif Məhəmməd və Əli giroştə. Be kitabə Məhəmmədiha [Müsəlmaha] ə həmməleyü adətə itəzi birə, əcaq ki, be dii' farsi nə birə, nöştəgara (yəni sünniha) ə xəlifə Əli nə nöştənud, be Məhəmmədə aileyü və



ürə ə sələfeyü xeyir dua be dərənud.Əzicə itəzina be nəticə mudanim amarə ki, irə cəhd səxtəgar və ya veçirəgar nə hənifi bire nə iş ki, Usmanlı. Be Dədə Qurqud amarəcə isə ü, be kitab “Uğuznamə” nöştəmə kimiürə be dii farsi (yə’ni şiyə) mənsub birenü be məntiq uyğunüü.

8. Əzi tə’rifə bə’də be 2-ci səhifə zənunə xasiyyətü ə taraf məsuliyyəti məlum birə Uzan quftire bire, be xüsusi sərlövəhəyoz qeyd bire və 3-ci səyfə qədər davam səxte.

9. Əzi bə’də əvvəlinci Buğac Xan, düinci Salur Qəzanə [ xuneyürə] düzdürə birənü, ə əxur düteyü-11-ci Salur Qəzanə ə dustaği raha birənü, 12-ci isə be Dü’rü Uğuz Səə’ğə Uğuzə asi birənü sərinəz 12 tarixi hikayə be sırayoz dərə bire.

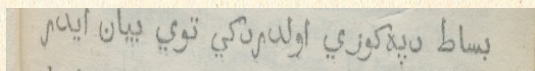
Həmmələ i hikayəha Uğuzə xaahayə Siyə dəryayə be taraf Asiyə birə saa’hileyü məlum nə birə yunan cəməəti qarşı mərdanəlik nişuu dərənü və ya ə tarix Uğuzə kimsə ne mudani hiç çiyz aftə. İcə xüsusi ailəhaayə bəzekli be yaddaş mudə və ya də ə duu’ru quftirilmiş xatirə’eyşu histü.

10. Ə müəllif qaf səxtəcə, ə hər şey əvvəl, gerek qeyd boşü ki, be həmmələ kitab üzgə-üzgə birə hadisəhayə tarixürə be dastə, be nəticə be amarə müəyyənlik nist. İlk əvvəl itə mudani peydə səxtə ki, həmmələ i hadisəha be dövr Dədə Qurqud ə birə.. Əcaq ü hiç çiyzə ə num xıştə nəğl nə səxtə. Ü, əcaq üzgə-üzgə məqamə məsləhət be dərə peydə ə birə. Ən abar isə be Uğuzə xeyir-dua be dərə peydə ə birə, ihayə numü isə “Uğuzname”. İ xeyir-duahayə be həftə müxtəlifə hikayəhayə be axurü nüşu dərənud və hiç yeki nəticə nə amarəni. Uğuznamə icə kitab Uğuz və yadə ki, tarix Uğuzə kimi tərçümə nə ə boşü birə. Tərsinə, irə be Uğuzə əlavə kimi və ya be Uğuzə aid kimi gerek daanud. Əgər hər hikayə bütü və tam birə büü irə gerek numü Uğuzayə tarixü birə bü. Əncaq ə hər haansı birə hadisə bə'də səinci ədəmi kimi Dədə Qurquda həmii hadisəhaayə qaf səxtənü, hər dəfə be tərif və xeyir-duahayoz barəstə. İ tə gümə səxtə ə birə ki, be kitab zu-zu “Uğuznamə” numürə keşirənoz, be kitab i numə dərə xastad. Kitabə əvvəl ki, səhəbü, həmi kitabə be sərü Dədə Qurqud nöştənoz bəlkeyiş böyü güərə nöşteki, be kitab be anbarə cigə xeyir-duaaha Dədə Qurqud güroştə. Məə isə be dəfəhəyoz be xıştəmənə nüşu



dəram ki, Küüdi Məşriqihaa be ədəbi məlumata hiç məhəl dəqiq nə birad. Həmmələ əziha itəzinə be nəticə mudanim amarə ki, kitab nə məlum səinci ədəmi tarafindən cəm bire. İ fikirə beyüroz əsas nüşu dərənüm ki, i hadisəha üzgə-üzgə məhala bire və hiç yekinə uxşarünü nist. İ tə ki, Siyə Dəryayə be kənarü birə Yunanoyoz birə haisəha və Səəğə Uğuzə be Dürü Uğuzə asi birə ə hadisəha anbar bə dəha yə ni əxirə mə həla bire. Əcaq ki Uğuzayə be kükü birə hadisəha isə anbara həzar saala əvvəl bire ki, icəyiş Dədə Qurqud namudast iştirak səxtə. İ ziddiyet be zəvər birə ə müqəddiməyiş peydə birə kimi, Dədə Qurquda əxirtəha birə Uğuzəyə ə nəşünəxtəni, əcaq ki, əvvəl be təxt birə Uğuzəyə kükeyşu sə həzar əzi pişə yaşamiş birahəyə ə şünəxtənü peydə ə birə.

11. Həmmələ iha mənə icə məlumat dərə kitabə be 8-ci hikayeyü təsdiq ə birə. Ü i tə nöştə birə:



İ, “Basatə Təpə çümə (tak çümə) küştə boy bəyan ə birə” - quftirənü. Təpə çüm (tak çüm) tak çümü birə be bədə güərə və be zürü güərə anbar kələ təsvir ə birə. Hərfən təpə çüm və ya də çümü be təpəyü birəgar

numürə (*Scheitel-Auge*) ü beyü güre ustare. İ siklop yunanəyə Siklopoz, yəni be Humer birəyoz eyni uxşarü və beymu ə üzgə siklopa anbar mə'lumat dərə varluğü.

12. Əncaq besə vinim ki, Uğuzəyə siklopu ə yunanə nist və yunanəyə siklopu əzü ərxz səxtə bire. Əgər yunanəyə siklopürə bə əvvəl ki, dövr aid bə səxənutsa ə Uğuzeyiş taza nist. Dədə Qurqud bə ya Tak çüm əncaq bə Uğuzoyoz ürə birə düşmaniluğürə bə vegirə nə, həmiş ki, Busatə Tak çümə küştə bə'də be mə'ni nöştə həmiş ki, be xeyir-dua be dərə peyde birə. Ə digər tarafiş ki, buyə be əvvəlü Uğuzayə kükü [əjdadü] birə ə Uğuz xan sübet ba raftə. Həmiş Uğuzayə üzgə beğeyürish də. ələxsus siklopə küştəgar, buyə qəhrəmanü Basatə piyərü Aruz qucəyə müasirü kimi nüşu bədənud. İ tazə yə dəlilü ki, Dədə Qurqud takcə be əgləncə be keçmiş bərdad, beyə güre ki həm Uğuzə həmiş ki, həmiş ki, yunane siklope durunünü rəhət bire.

13. Dədə Qurqud numündə ədəminə bə birənü və bə yaşamış birənü mənə be şübhə birə səbəb nist. Əcaq ki, be zəvər bə giriş quftirə kimi və üzgə fakta sübut bə səxə ki, bə Uğuznamə nüşun dərən



kimi, hakimiyyətə ə pıyər xıştəniha bə dəs gürorudə bə'də ki, Uğuzayə bə yə dövr yaşamış bire. Mən ürə ambar yaşlı bey birənü həm iş üşunə be tərifləmiş birənü ərıtuq dərəcə inanmış bəbirənüm. İne num ən kələpiyər, dədə, piyər iş sübut bəsəxtən. Mən həmçünün əminüm ki, i ə kələpiyər mundə ambar qədimə məlumatəyə daste və müasirə xıştəni quftire, yaxud ə üzümne fərqli bə üzgə forma nare rafte. Bə kük dastemun, bə ara ən xəlqü ə Uğuz xan bəri işləg bire, kəlməha piyərün həm iş əsas qaydə-qanunəhə süftə ə taraf Dədə Qurqud veçirə bire, bə Uğuznamə nöyüştə bire. Ama bə sərgica xas həmmə, zaman değışikliga nə denişirə, Dədə Qurqudı xıştənə dühəzar sal pişə birən qəzyəhayə şahadü, yaxud bə həmin dövr birə şəxsiyyətəyə müasirü hesab səxtənürə güman səxtən qeyri-mümkünü. Mən əminüm ki, həməən kitabə ünə yazılı, yaxud şifahi məlumatəyü əsasən ə taraf səküm yə şəxs bəqələm ustara birey, Dədə Qurqud bə üşünaz bə yə dövr yaşamış nə bireyiş, bə ara yaşlıha məsləhətçi ə gənc Uğuzə, hürmət səxtə birən, sayılmış birə bə kük yə şəxs dərə birey. Mənə bə in əmin səxtə ünü ki, Dədə Qurqud bə hiç ciğə ə xıştəni qaf nə bəsəxtən, həmməşə bə kük məsləhətçi, yaxud xeyir-düəçi

peydə bəbirən. Lakin ə dövr ə əsul müəllifiş, ə cəm səxtəqariş bə həqi bə ümun məlumatə nə birənü bə qədimi ən kitab gərək şək nə seyim.

İntərziş ki, mən ən kəmə midanüm əsaslandırımış səxtən ki, bə sülalə ən Usmanlinə bə meydun amarənü bə həqi bə qudə girişü denişim əgərsə, in bəs misey. İn yalnız bə bə qərişigiroz ən zuhun tataritürkiyoz nən, həmçinin tündiniş, bayağiniş ən üslub ə müəllifaz sübut səxtə bəbirən. İntəriziş ki, inayə hər düstayü (üslubə tündiriş, bayağiniş) ə imperiya Usmanlı qədimü. Süftə vərəgə bə pusə runü inə ə taraf ən yə usmanlı əzini quftirəni güman ki, bə həqi zühun uğuz fikirmənə quftirənicə diyə aydin bisə boşü.

**14.** İn mənə bə giriş ən Uğuznamə təsvir səxtə ə zühun tataritürki başqə yə çiz nistü. *“Xatirəha bə həqi Asiya” I cild səhifə 165-166* Uğuzə ə pişə ə birliğ ən türk, tatarə bə meydun amarə xəlqud, çünki Moqulə nəveyü Uğuz xan inayə hər düteyürə bə üz hakimiyət birləşdirmiş səxtə bü. (*Üca, 158-ci səhifə*)

Ə mürdə Uğuz bə'də ünə xəlqunü şəksiz ambar dəğişikliha bire, üşunə ə yə qisimü tazə xəlqun



yaranmış bire, yə qisimü num xıştənihayə vaqrundə birund ki, in iş bə'dəha tazə dialektəyə yaranmış birənü səbəb birəbü. Lakin qədim Uğuzə nəsilürə dəvamü bə sər ən düzgün xətt mövcudü. Çini xəlquniş birey ki, bə zir ən num ən Uğuzə zühun xıştənə doştad, ə nəsil bə nəsil dərəd. İntərzini ki, incə hələmiş mövcud birə sülalə ən Usmanliyə əsasürə narə I Usmanə piyəri Ərtuğrulə bə vəxtü birə ə dövr bəhs raftə bəbirən. İinə sübut bə səxtən mən bə tarixçiha ən Bizans istinadən mudanüm guftirən ki, üşunə süftə hökmdarşun ə nəsil ən Uğuz birə bə Düz Alp raftən bə dürmarən. Ünə Uğuz xəlqürə hökmdarü birə kuku Uğuz Alp (üzgə cür Süleyman iş betənüd) bə yunaneyaz mübarizə bərde bə qudə vəxt bə yə zürin hakimiyyət səhəb birə. Bə dövr ən Uğuz Alpə kuku Ərtuğrul Uğuzə bə dərən ən Tavriya [Kırım] ambar xariha fəth bəsəxtənüd. Nəhayət, ünə kuku Usman num xıştənə bə sülalə bədərən. (Ştritter *Populyar xəritəha III cild səhifə 531-533.*) Dequiqnese ə şərqiçiha veçirə məlumateyiş bə inaz uyğun amarən. Ün sübut bə səxtən ki, Türkmən quftirəni Quzha bə Uğuzoyaz tən birad, yə çəntə dəstə əz inha bə Avrupe raftad, bə kük uza hemmeleye şünəxtə birund. Yəgin ki, in Uza ə Uzia ölkəyü amarad, üşun iş ə taraf ən

Bizansa bə Qafqaz çapundə birand. (Ştritter *Populyar xəritəha III cild səhifə 807.*) Ün Türkməna Səlcuqeyiş ə Xorasan kəndad, üncə məskun birand. əz in bə' də üşun cigə vaqrustənə bə sal ən şeşsad dəhyeki bə zəvər numü kəşirəgar I Usmanə kələpiyəri bəzir ən rəhbərlik Süleyman şah bə Bala Asiyə xıştənihayə süftə hərbi yürüşayürə səxtand. Lakinüşun ə taraf monqola puşə nüşundə səxtə birey, bə Azərbeycan amarad. Bə sal ən şeşsad dəhşəş həmin Süleyman şah bə pəncəzar orduyoz əsənnəqu bə Bala Asiyə hücum səxtə, bə Fərad mürde. Ünə kuku Ərtuğrul Səlcuqayə ülkeyü bə İkonium hakimiyyətürə səxt səxtə. İ, bə sal ən şeşsad həştad, yaxud şeşsad həştad həft mürde, kuku I Usman ünə varisü birey. (Dequiqnes, *"Hunəyə və türkəyə tarixü". 4-cü cild, 353-cü səhifə*) Həmmə əz ina aydin bəbirən ki, həqi, Ərtuğrul zühun uğuzə bə İkonium- bə ülkə ən Səlcuqa avarde. Lakin xasə tarixçi birəgar keçmiş dustumə Reyis və Rəşid əfəndi mənə yə ra şifahi inandırmış səxtund ki, Usman munarxiyəyəy be səxt be səxtə bə işgal durmare birənicə ünə bə həndəvəri ya taklə dühəzar türkmən, yaxud uğuz birəbü. Əz incə əzini nəticə bə dürmarən ki, zühun Uğuz nə midast hakim be mundən, çünki Səlcuqayə zühun



türk adlanmış birə zühünü bə Bala Asiyə hokmranə zühun bü, nə denişi ki, qaf səxtəgarə bə hər düta zühun yəki-yəkinə asandinaz bəsər baftəran birund, çənəm ki, rusiyayoz polyaka bə yeki-yekinoz qaf səxtənud. İtəzinoz, məfhum ən zühun Uğuz xıştən bə xıştəni vir bəbirən, əz in bə'də bey Usmanliha məfhum ən zühun türki cigə bəsəxtən.

Usman num ə xıştənə, varisürə bə tabeçiligü birə qəruşugə xəlqunə narə raftəni kimi, bə vəxtü ə Türkmənistan amarə, numü Səlcuq əbirə yə külfət iş numşun keşire birən ə tayfa başçihoyü (ə sər birəgareyü) bey qarata səxtən num xıştənə bə tayfeyü dərə bü. Sübet həməən kitabə bə zühun Uğuz nöyüştə birənü baraftənsə, un vəxt i dövr ki, şəraitə bə nəzər güftə bə hasandinoz müdanü quftirən ki, in ə I Usman ambar pişə nöyüştə bire.

**15.** Hüzümnə yazuyə mövzuyu birən bə məzmun ən heqayəyaz ə kündi tanış bey birən ə ülkə Oksus ün tarafa- bə Qərb Ən Asiyə bə dərünUğuzə bə yə siklop- tə bə hüzüm yalnız bə qədimə yunanə gəştə birə bə yə uydurma varluğ rast amarənü bə hər kişdi birəncə təkçümbin peydə miye.

16. Yunanə bə puşini gürdəçümü birə Təpəçümə (Tak çümə) ə sətə növü sühbet bə səxtənud. Üşun num xiştənihayə bə mingə ən pişnihayü birə tək kələ, gürd çüm güərə ustarand. Polifem dü sad fut durazinü, ə kələhə ə dər ən dövr kələ birə kutanə bə dəsü bərdənə dastən kimi, üşun iş ağastey nataraz döha təsəvvür səxtə birənund. Üşun ağastey vəhşi, müxənnəta, kara səxtə ədəmiha təsvir səxtə birənund ki, əz ün iş bə hiç yə qanun, adəta, din riayət nə səxtə həyat-siklop həyatü ifadəyü bə zərb-məsəl çör xardə birey. İn, bə həmmə siklopa aid birə ümumi xüsusiyətayü.

17. Bə yəküm növ inayə Arqos, Brontes, və Steropes quftirəni sətəyü aid səxtə birən. Bə quftirən güərə inayə Solus bə zən xiştəni bə Xarinoz bə yə cigə yaratmış səxtə. İna Xudə nə birund, əcaq bə xudəha uxşar hesab səxtə bəbirənund. Üşun ə taraf piyərsun Solus bəstə birənad bə cəhənnəm şundə birand. əcaq Yupiter üşunə azad bəsəxtən ki, bə ün Belemnit (bərq zərə sənq) rast sand. Üşun həm iş ağastey kölə uhunçiha bə Vulkan xidmət səxtən birund, bə cəzirə Lupara xiştənihayə karxanahayü birə bü. Üşun İldırım səgi rast səxtənşun güərə ə taraf Apollo küştə səxtə bəbirənund.



18. İn mifoloji Siklopayoz ümunə karmun nistü. Həm iş hiç kəs nə bastən ki, bə ucub inha çü düşünmüş başud. Üşun ə taraf yunan şairhayü ağastey xişkə numa kar səxtə bire, bə'dəha işəromaic şaira əzüşun çənəm xastəndsə, ütərziş istifadə səxtənd, in iş bə üşunə yazıhaşun ambar drixdirici peydə bəbirən. Şəksüz, bə ina Yunanhayə sakinayürə ə məşriq avardə, yaxud üşunə bə'dəy ki, nəsilunşunə bə şərç ölkəsi veçirə birə həqiqi rəvayəta iş histü. Lakin in rəvayətayə yə qisimü bə numayə vaqrundə birənürəz, bəzihaişə ə taraf mühərrica bə xatir ə zövq əsəssüz əlavəha səxtənəz nəşinəxtə birənd. İntərz ki, bə rəvayət çərx dərə keçmiş qəzyəhayiş şəxsəyış ə bə'də bə puşəyinə əlat xiştəni be vaqardundən xastən. ə faydasüz əziyyət üzgə yə çiz nistü. İn çini gərək başü ki, Makrobius Sisironə qeyd səxtəyü kimi, bə ehtiyataz denişirə birəgar numu nataraz birəgara həyasüz hesab səxtə birənund, bə'dəha xudahayə üşunə ə cigə xiştəniha təsəvvürə piş səxtən xastənürə yaratmış sey.

19. Siklopayə düinci nüvü nataraz tikiliha xətm səxtə birən sənəət ədəmihayürü: Bə quftirəha güre bə ölkə Arqus həqiqi yə Praotusə ə Likiya qalzərə

birə bə həft siklopaz vəkəndə səxtə be şəhər Tirinf birə bü. İn şəhərə bə həndəvər birə duvarəyə ən bala səngü ə taraf yə çəntə dəbəstə həyvan avardə səxtə mibirənbü. Ə şəhər Mikenə duvar karayirüş ə taraf üşun səxtəni bire. Strabon bə dərüni sətə labirint Naupla birə külleyiş ə tərəf siklopa səxtə birənürə qeyd səxtə. Bə in məna müəyyən heyrətanüz təəcübi kar dirəncə inə “Siklop uyini vaxtən” num dərəbürud. əzini ədəmihayə bə yanü nə ə əybəcərliqi, nə iş yə çümü birənü qaft səxtə birən. Üşunə bə mifoloji Siklopayoz in ümumi cəhətü birən ağastey həqiqi nataraza ə nəzər girorüdən lazimü.

*Roburque et vires et doli erant in operibus. - ə mərdis, ə biciniş zürü bə kar bə ru bə durmarən.*

20. İncə bə Məğribə İberiyoyoz bə məşriq birə dərya Xəzərə be mingeyü yaşamış birən Albaniya bə nəzər güftən lazimü, çünki bə üşun bə siklopayoz ümür girorüdən ədət səxtəgara quftirən birund, böyü gürə ki, üşun bülünd birund bə koştənoz, maldarinoz məşgul birən birund. Siklopaya ağastey ədəmi xar nöyüşdəhaşün gürə Skifayə bə kündi yaşamış birəha siklop adlanmış birənbü, böyü gürə ki, üşun həm bə ədəmi xardən günahlandırılmış səxtə birən birund.



21. Düinci nüv Siklopa ümumi yə təsəvvürü, həqiqi nistü, ə karəşun ambar nümaşunə bə ümum ağastey həqiqi ədəmiha, həqiqi tayfaha narad raftad. İncə bəy ümum bə uğuzoyoz bə müqayisə diyə iş künd birən tək yə şəxs mudanu birən. Deniş in səinci Homerə Polifem numlu ə Siklopü üzgə yə çiz nistü. Trinakria yaxud bə Cəzirə ən Siciliya yaşamış birən üzgə Siklopayə bə zəvər nüşundəgar bə düinci sinif aid səxtən mibirən, çünki üşunə bəzihayü nə ə taraf Homer lazimi qədər təsvir səxtə bire, nə iş ki, hər kəmi yə taraf yə mühərriz bə eybəcərinü gürə bə nəzər rasundə birən.

Ə hər çiz puşə, həmmə kühnə məlumata: Siciliya Siklopayürə süftə sakina ən cəzirəyə birənü, təxmini ə Peleq sad sal bə'də ə İtaliya incə amarahənü. ə bə'də iş ə taraf Pönikira ağastey süfrə sakina peydə birənü bə yeki-yeki bab amarən. Çünki üşun bə körfəz Lilibeiş bə şəqiltinaz suxtən. Bə həndəvər Etna dağü məskun birand. İn iş üşunə bə uhunçuluğza bə ideya məşğul birənü əbərdən bədürmarən.

İntərziş, in Siklopaya bə nüv gürə ağastey Vulkanə uhunçi xidmətçihayü nüşun dərən mibirən. Üşunə zahirşünə bə həqi vacib birəgar ünü ki, üşun

ambar nataraz birand, ə qəbürə afta birə skeletayaz vaşirənü mübahisə yaratmış nə bəsəxtən. İn, ən kəmi, tən numlü düinci nüv Siklopaya cürə səxtən məcalürə bədərən. Üşunə yaşamış birə *Siklopum skopuli* daharayü hüzümnə numü Faraqlionu. Kataniyaya be quzeye tarafu Val di Demonene be məşriqə tarafeyü itənzinə 3 qaya histü.

22. Dirim ə düta siklop- ə Uğza, ə Homer bə kemi məğama bə yeki-yeki bab amarən, bə kemi təfsilata Homer səxt susmuş bəbirən. Çünki ümun incə Polifeni bə həqi ə dastemun diyəiş ambar ə Təpəgöz (Tak çüm) amuxtənim.

23. Yə Uğuz çubanü ruzayə yə ruzu bə sərü pəri duxtərunə kurə birə bə kündi yə düşmə amarən, əz üşunə yəkinə zorlamış səxtən. Pəri yə gədə be dünyə avardən ki, in iş ambar nataraz əbirən, bə sərü yə çümü bəbirən, böyü gürə iş i Təpəçüm (Takaçüm) adlanmış səxtə əbirən.

24. Homer xiştəni Polifemə kuk Neptun hesab səxte, mənşeyü bə həqi hiç yə məlumat nə bədərən. Bəziha ünə Neptunə ə Nimfe Toza, yaxudiş be Amfidritoyoz qeyriha işə ünə Elatusə ə Nimfe Ştilbe,



yaxudış Aminone bə əməl birənürə qufirund iş, Kuk Elatus, həqiqətən, bə Arqonavta məxsus bü, ağastey qeyriha ün iş ədəmi birənü bü ki, bə genü xuneyü başu.

25. *Rissi* diss. 51. İntərz hesab be səxtən ki, bə Siklopə üşunə xiştənihayə bey daştən, bə həndəvəri birə vəziyyətə bey dirən, bə qunşiha hücum səxtə üşunə bey qarət səxtən yə çümə dərənü alleqorियayü. İn ideya məntiq nistü. Bə cureyi düzü, yoxsa qələtü: hər düta Siklop bə tanə çümoz təqdimbəbirən ki, bə'də əz ün məhrum səxtə birə boşund. *Rissi* avaz əlavə bəsəxtən ki, bə ambar şahada güre tanə çümlü ədəmiha birənd. İn çə dərəcə müdanu rast birən, inə bə ümun dəxli nistü, çünki inha ümunə incə sünet vakardə siklopa nistü.

26. Zəndə birə bə'də Pəri mayə bə kurə həlü narə raftə gədəyə- Tanaçümə Uğuz bəgayü bə yan düşmə bəftan. Aruz Qucə adlanmış birəgar yəki ünə bəgüftən ki, kuku bə Basataz bə yə cigə tərbiyə sey. Əcaq curə birə dayəha ünə bə zürin məmə çümüştənü tab nə səxtə bə mürdanud. Ünə qeyri cür xardundən lazım bəbirən. Ü kələ birəncə uyun həmrəhayürə, qeyri gədəhayə viniyürə, quşəşunə

bə xardən başlamış bəbirən. Böyü güərə iş ə xunə piş səxtə bəbirən.

27. Homerə bə Polimenü, bə qeyriha in həyat dövrü fikir nə dərənud.

28. Təpəçüm ə taraf Uğuza piş səxtə birə bə'də mayünə bə yanü amarən bə ənguştü yə üzüg girorundən ki, ünə bə zürinaz ə qılnc, ə ux yaralanmış nə boşü. İ, bə xiştəni ərxöün birənaz bə Qara dağ-Şvartsberq quftirəni bə yə tikə dağ məskən bəngəstən, bə soyğunçuluğoz yaşamış bəbirən. Bə barə ən yaralanmış nə birən bə Polifen heç iz nistü. Tanaçümə bə inaz ümumiliğü bə şər dağ yaşamış birənü, qaydasüz, yaxudiş siklop həyatü sürmiş bəsəxtəbirü.

29. Bə Polifem ürə yaralanmış birənüroz əlaqədar yə qaf nist. Təpəçümə beyüroz eyni cəhətü bə sə dağ yaşamış birənü və heç yeki ye qaydəyə nə dastə Siklop kimi yaşamış birənü bire.

30. Platun intərz hesab bəsəxtən ki, ədəmiha süftə ə tufan, ə seyl tərsirad bə zirvə dağa yaşamış birənd, böyü güərə iş Siklopayə bə sər ən dağ nüşündə səxtənd. Əncaq hadisəhayə bə əksi üşü bə'dəha bə



düzəngaha nəhayət iş bə axür avaz bə löha dərya məskun birənd. Siklopa bə dağa məskun birəşu ə təqib ədəmiha diyə xas müdafiə be birən həmiş vəhşiyə həyat be güördənoz əlaqədar bə dəsnərasirə cigəha mundant. Səbəbə üçə aftən lazimü.

**31.** Be xardən Təpəçüm ədəmihayə, həyvanayə düzdirən bə xardən. Uğuzə ünə bey məhv səxtən həft ra birləş bəbirənund. Əncaq ki, hər ra məğlub bəbirənund. Ə zari vəkəndə, Yunanəyə bə dövr dərübənzər yə daraz ü, pəncab-şast ədəmiha bəküştən. Ox, qılinc, nizə bə ün təsir nə səxtə bəyə gürə ki, ünə bə bədənü xird birən.

**32.** Polifem bə əzini həmləha məruz nə mundəbü. əksinə, Frinakriya cəzirəyə həmmə sakinayü ağastey ünə dustü təsvir səxtə birənund. Həmçinin İlliada bə həmtəyayaz bə əzini yə hərəkət cürət nə səxtə birund.

**33.** Uğuzə işə bə Tanaçümaz bə münasibət çənəm hərəkət səxtənə nə bastanud. Ə süfrə, bey xardən i, ruz şast ədəmi tələb bəsəxtən. əncaq ki, Uğuzayə ruz bə ün dərə birə düta ədəmi, panc sad qusbadoz rizi bəbirən. Əzin başqə, bə ün ədəmihayə, qusbadünə bey bircudə düta Uğuz dərənü birund.

34. Bə Humer gürə, Polifemə bə cəzirə, birə bə saysüz-hisabsüz qusband, keçi sürihayiraz ə həmişəlüğ xardənü, illahiş şir, penir, çəxür bə xardənaz yanaşü, bə nun xardənaz ə yaşamış birənü başqə yə çiz məlum nistü. Əncaq İlliada bə dəhdü həmtay xiştənaz bə köül ən Polifen amarəncə, i, səbəh şaqum ünə düta həmtayürə qızərdilmiş birənürə çüm nə dastə üşunə xum xardən bə arzunü bəbirən.

35. Nöbə əsənoqu yeküm kukurə bə tanaçüm dərəgar hüzum düküm. Həm iş axurin kukurə dərəni birəgar yaşli bə yə zən amarəncə müqavilə bə cigəyü rasirə səxtə birən. İn zən yə müddət bə Tanaçümaz bə yə cigə kələ səxtə birən, pişəha ə tərəf şir xardudə birən bə basat şikayət bəsəxtən. Moy piyəri, həmmə Uğuz bəgayü ünə çə qədər əzin çətunə kar çəkər, səxtud iş, Basat Uğuzayə əzi bəla varastən xastən. Yay, ox bə qilincoz silahlanmış birənü. Təpəçümə məsgən əngəstə bə qaya baraftən. İ, bə nahaq cigə ox bəşundən, Tanaçüm ünə bəğüftən, şaqum qızarmüşürə bə xardən bə köül bərdən.

36. Odissey bə həmrəhayaz bə xatur marağ bə cəzirə Trinakriya- bə köül Polifen i bə dərənə nə birəncə baraftən. ə süfrə hiç kəsə bə Siklop gürə yə



pisə niyyətü nə bü. Bə dərün ən Basataz Odissey ümumi cəhətü ürü ki, hər dütayü bə köül vüftən daştə birən, uşun yalnız bə barə ən cxilas birən düşünmüş birəhund.

37. Basat ə həmləha müdafiə giraştə bə'də, Tanaçümə ə birə xidmətçihayü ünə ə tak çümü yaralanmış birənürə dastə bə'də çümürə suzundə beysulə səxtən xəncərürə bə ataş ağastey pul qizərmiş səxtə ünə bə xo birə vəxtə seçmiş səxtən. Tanaçümçini nərildəmiş birən ki, ə dağa əks –səda amarən.

38. İncə ümun bə dərün ən Basataz İlliada yə uyğunluq bədirənim: i iş bə köül mundəncə yə zeytun payayürə bə küz birə to suzundən, xisrə Polifemə bə çümü bəşiştən. Ə dərd ə aqri ən Siklop daharəyə fuçundən.

39. Bə Tanaçüməz bə Polifem diqqətə cəlb səxtəgar ünü ki, inayə hər düta çümayü suzində , sulə səxtə birə bə'də üşunə bə arın zərən sövq səxtəgar ə süfrə dərd başqə hiç ə yə nasazlıq dərd-sər nə kəşirəhund.

40. Bə Polifem əzini yə sual narə birən ki, beşü İlliada ünə nə bəküştən, yalnız ə çümü məhrum

bəsəxtən. Bə xıştəni Homer cavab intərzini ki, İlliada həmtayayü bə duhun ən köül birə kələ daharə vadirə dərə vakardənə nə dasteşun gürə Polifem yaşamali bü. Bə dühun ən dər Tanaçüm əzini dahar nə bü. Lakin Tanaçümə yalnız ə çümü yaralanmış mümkün be birən Basat Siklopə bə həyat bey nə mundənü, bey müqavimət səxtə nəbirənü ünə bə qilinciriş səhəb birənü bü.

41. Tanaçüm qızırtmə ən Basatə ə dəs bey nə virizundən bə duhun ən köül bə yə taraf ə dər yə payürə, un ininə işə, bə digər taraf narə quçeyə bə burun raha bəderən. İn zaman i, ə hər quçə sərürə bə güştən ki, Basatə bə burun nə bə dürmarənü əmin boşü.

42. Polifem iş bə in vəşirə kimi hərəkət səxtən bə puşə ən köül bəniştən bə dəsaz güroştə quçəyə yoxlamış bəsəxtən ki, İlliada bə həmrəhayaz güroştən xastəncə üşunə danü güftən.

43. Siklopə bey to dərən basatyə quç bəburən sərürəz düşməyürə curə nə səxtə pustürə pis kəndən: bə durun ən pust bədartən, bə puşə ən Tanaçüm amarən, sərə bə dəsü duraz bəsəxtən, ə ara ən poyheyü şundən bəgiraştən.



44. Odissey mundə şast həmrahürə bey azad səxtən sətə quçə bə yəki –yəki bəbəstən, əz inha bə mingə birə quç bə zir ən şəğəmü ə həmtaya yəkinə gərək bərdənbü. Bey xıştəni ə zir ən peşinə şigəmü bey asılmış birən ən zürin yə quç seçmiş bəsəxtən, bə intərzinoz üşun ə köül bə dürmarənund.

45. Bəziha tə'cüb səxtə mabaşund ki, Odissey, ünə həmrahayürə hər yeki ə tərəf yə quç çənəm bərdə mibirənd. Başqəha isə intərz hesab bəsəxtənund ki, bə Siciliya çini kələha quça bire ki, üşun yə əsə barürə bərdən bastand. İn bə yə yan, əncəq ki, mən inanmış bəbirənüm ki, Basat ən xasə ə pay tale istifadə səxtə ki, iş bə həft nəfər uyğun nə birənbü. İn isə Homərə be çü inə seçmiş nə səxtənürə səbəbü mibirənbü.

46. Bə dərən ən Tanaçümaz Basat müxalifə ixtilatha bərdə bəbirən ki, be in az iş yeküm i yekinə üstələmiş be səxtən çalış bəbirən. Əncəq in nə bəbirən, bə axur i zani bənüştən, ə qılinc xıştənəz sərürə bə Basat burə səxtəni bəbirən. İnə bə'də beyymu təqdim birə bə hikayə diye iş ətrafi xundən mibirən.

47. İn, bə Polifənoz bə səxtə müqayisə səbəb nə birən, çünki Odissey ə dəs ünə dürmarə bə'də quçeyə bə gəmi xıştəni bərdən, əz incə barəftən, İ,

yalnız ə o bə polifem ləqəbi qafa varundən. Böü güre iş Polifem bə ruz ə in dahar pareahayə şundancə ünə bə tazə təhlükə bə mübtəla səxtənəz hər bə amarən Odisseyə in hərəkətün iş ağastey əqülsüzi mizənmət səxtənund. Yalnız mən inə əlavə bəsəxtənüm ki, Təpəçüm kur birə bə'də bə in vəşirə hərəkətə zür xiştənə nüşun dərən, xəzineyü birə bə tüni ən dahar, yaxudış gümbəzə Basatə bə dərünü bə fikir ən dəfçundənəz bə zarboz fiçarundəbü. Təpəçüm isə in sualə çümürə vir səxtə bə'də dərə. Basat həqiqi numürə quftirəni bə sər külfətü ə tarafü avardəni həqsüzihə ünə günahlandırmış səxtəbü.

48. Əz in müqayisə hasandinəz quftirən birən ki, müəllif Uğuz- i çənəm adlanmış birənsə boşü, Homer ə eyni yə natarəz qaf səxtənund, yaxud ə hər düta hekayəyə təməlüərə eyni mövzu təşkil bəsəxtən. Çünki intərzini qəzyəha bə müxtəlif zaman məkana aid boşud iş şayəd bə əzini ambar uxşar şəkil nəql səxtən birən nə midanund. əlbəttə, in oxşarünə əsasü bə ruşum, hüçətsüzə faktayoz inandırıcı bəbirən. əncəq mənə qanə nə səxtəgar çini səbəba hist ki, üşun Uğuz Siklopürə əz ən Homer köçürmiş səxtə birənürə təkzib bəsəxtən. İn ha zirəyiniyü:



49. Əvvəla, məşriqiha hiç vəxt bə Yunan mifologiyayoz tanış nə birand. Bəi güərə ki, üşun əsara Homərə tərcümə nə midastud səxtən, çünki ə baxım mifologiya in, bey üşun tam anlaşılməz bü. Zühuna Asiya xıştəni ə in lazimi ifadəha imtina bəsəxtən birund. *Aklian "Tarixi məlumata" XII səhifə 48* nüşun dərən ki, hindiha, farsa şiira Homərə ə zühun xıştəniha xundənə bəxastən birund. Əncaq ki, i xıştəniş bə in kəm inanmış birəni əlavə bəsəxtən ki, in həqi məlumat dərəgarəyə inə bə həqiqət uyğun birənürə be quftirən əsassun histü. Əbdül Fəreciş "*Tarix sülalə*" bə səhifə 40. ə yə Suriyəlihayə tercümeyü qaf bə əngəstən. Həmin Əbdül Fərəcə bə səhifə 48 qeyd səxteyü güərə in ə taraf ən Teofil Astronomus fon Edessa İlliadəyə son məhələ səxtə ə tam tərcümə ən düta kitabü başqə yə çiz nistümiş. Ə Fabrikius bə əsər ən *Yunan bibliografiyayü bə səhifə 250* quftirəni kimi, həm iş bə həqi in bala parçaha suriyalihayə bə kitab siyahinü hiç vəxt hər komni bə yə məlumat rast amarə nə bire. Dio Krisostomus bə pəncəh səküm oratoriya əfsanəyə hind tərcümeyürə təkrar bəsəxtən. Əncaq ki, i xıştəniş inə təkzib səxtə əlavə bəsəxtən ki, ambar brahmana num Homərə şuneyıştə birund, ancaq ünə yə həyvan, bitgi, yaxudış

üzgə yə çiz birənürə nə dastə birund. Əgər Labbe bə *tazə bibliografıyayü bə səhifə 257* bə ara ən əlyazmaha ə kitabxanə Vatikan bə hiç kəs məlum nə birəgar yə fars Homerə nümurə bəkəşirinsə, deməli bə in ağastey isbi duri dənışirə birəninü. Əgər Homer bə Asiyaliha bə ra tərcüməyaz məlum nə birisə, un vəxt ünə bə həqi Polifem birə hikayəha iş bə üşun tanış nə birəninü.

50. Ə digər taraf Siklop Uğuzə həyatürə təsvirü ə süftəyü tə bə mürdənü, bə tam təfsilatəz dərə birəbü. Homerə Polifem hekayəyü işə bə inə müqabilü yə parça ya iş ağastey surət yə hadisə peydə bəbirən. Hə yalnız incə ədəmihayə uxşarluğayürə be sübut səxtən ə lazım birənü diyi iş ambar şərilmətləba bə meydun bədürməran. ə müəllif Uğuzə bə həqi qəzyə ə Homer ambar bə məlumat malik birənü açıq-aşkar peydə bəbirən. əgər in əfsanə Uğuzə mənsüb nə birənbü, numü, kimliğü bə ümun məlum nə birə Uğuz müəllifü inə bə ümun bə tam təfsilatəz bə rasudən çənəm nail birən bü? Deməli, in, ta bə dövr Dədə Qurqud yazuli nə başuyiş, bə şifahi şikil amare rasire. İn iş be ümun məlum nə birə müəllif tarafü məlum bə Uğuz hekayəhayü külliyyatü dəşundə birə bü.



51. Böü gürə iş mən inanmış birənüm ki, Homer bə səyahətü Asiya nəğil Tanaçümə şuneyişte. Hərçənd ki, Homer bə tərcümanazoz qaf səxtə diyə in natamam ə birənü birə i əün iş əsas cizgihayürə bə Polifem xıştəni be dərən meyl səxtəbü. Birən başü ki, i in əhvalatə bə yaxunluğ ən İoni xıştəni şuneyişte. Çünki yə qəbilə ən Uğuza ki bastən be kemi numə be zirü Priamə müttəfiqü bire, Troya bə mühasirə birəncə bə yunana qərşi vuruşmuş bire. Təpəçüm nağülü bə Bala Asiya avərdə səxtən bire, bə vəxtü Homer ambar ağastey tazə xatirə bə yar munde. Lakin Homer əz in ağastey xastənü istifadə səxtə. Aydinü ki, mükəmməl yə Siklop nəğilü bə qədimə zamana ə Homer asılı nə birə bə dərən ən barbar quftirəni xəlqa fürə vilavar birəbü. Böü gürə iş bə yunanayə yazıhayü xundə birəgarəyə bə üşun aid səxtən olduqca əd hisabi mibirənbü. Mən yunanəyə bə ambar elmi təsəvvür, məlumatayü əsasən sübut səxtam ki, ina ə kündi məşriqcə əxz səxtə birəbü. (Deniş: *Qabusnameyə 441səhifeyü, Qeyd 2.615. Qeyd 1 iş 824 Qeyd "Kralluğə bə yazıhayü" kitabü 20 səhifə. Qeyd 1 "Xatirəha Asiya bə həqi" I cild səhifə 1,2*). İncə ümun ə Asiya tam əlaqəlü nəğil, yaxudış bə əfsanə çör xardə yə hekayə bədirənim ki, Yunana əz in bə

num Siklopayaz hiç əlaqə nə birə qaf səxtənund. Çünki üşun ə siklopayə sətə növü qaf sad iş Uğuzayə be ümun narə raftə pütö yəkinə yaratmış nə misəxtənund.

52. İn şikil bə nəzərə giroridəncə bə mən çini ama ki, bə Asiyə hələm hiç vəxt çüsə nə quftirəni insani əhvəlatayə, bə qədimə ilm aid səxtəni qəzyəhayə bə həqi Asiya bə kük xəritəha təqdim sam. Hər komni amarə alimə karürə bey hasand səxtən mənorişinal mətinə kəlmə bə kəlmə tərcümeyürə əlavə bisə sam. əgər ki, i zühunə dastəni başqə kündi Məşriq yaziheyü Uğuz siklopü bə həqi quftirəgarəyə becəsə yəki-bəyəki uyğun amarə kundi əlaqəyə bə ləpirü bəftarəncə xuşbəxt mabaşü. əgər əz ümun bə'də əz in bəhrələnmiş birəgarə kəm iş başü, bə ümum minnətdar boşudsa, bə keçmiş birə dolaşıqluğa zahiri avardən hiç vəxt vir səxtə birən zəhmət bisən nə mabaşü. Abarə bə yazi köçürmiş birəgarəyə ə dəsü giraştəgar bə orişinal xiştəniş ambar qələta bü ki, in iş bə qədim kitaba başqə cür birən nə midast. Mən ünə ağastey dastemən çap bəsəxtənüm. əncəq incəyiş zu aftə nə birə, mənayə təhrif, yaxudiş tam anlaşılməz səxtə qələta hist. Bə əzini qafa mən qəbul



səxtə ən xasə variantə bə mötərizə dəram. Mənə bə tərçüməmən birə balaceyə qələtə zühunə dastə ə taraf hər kəs xiştən bə xiştəni bə hasandinoz bisən anlaşılmış başü.

*Tərçümə səxtəgar: Rəxşəndə Bayramova*







**BASATƏ TƏPƏÇÜMƏ  
KÜŞTƏ BOYÜRƏ  
BƏYAN MİSE**



Xan mə hey!

Yə ruz bə sərən Uğuz düşman ama. Üşun bə şöyöz tərsirund, kuç birund. Virixtərinəcə kürpə kuk ən Aruz Qucə aftare, yə şir afte vəgüfte, daşte.

Uğuz avaz ama nişt bə uba xıştəni.

İlxici ən Uğuz xan ama xəbər avard, gufti:

- Xan mə! ə qəmiş giri yə şir bədürmarən şundə virixtənü bə kük ədəminü, ə sə bəşiştən, xunxari bəsəxtən.

Aruz qufti:

- Xan mə! İn bəlkə, ə yurdmun virixtənəcə aftarə vir birəgar kürpə kukmənü??- qufti

Bəga suvar birund, bə sər ən şir amarund, şirəvirizundund, gədəyə giftund. Aruz gədəyə bə xunə avard.



Şarü səxtud, xardən-xardən bü. Ama gədəyə çənqədə avardudsə nə payist, avaz iş bə yan ən şir raft. Avaz giftund avardund. Dədəm Qurqud ama, qufti:

-Balemən! Tü insani, bə həyvünaz ixtilaf məsa!

Biya xas əs suvar baş, bə xasə igidayaz bə yə cigə çarpmış sa- qufti.- Kələ birartürə numü Qyan Səlcuğu, türə numtü Basat başü!

Numtürə mən dərüm, yaştürə xuda tü, -qufti.

Uğuz yə ruz bə yaylağ kuç bü. Aruzə yə çubanü bü. Bə numü Qonur Qucə Sarı bətənbirund. Ə puşə Uğuzə hiç kəs kuç nə birən birund.

“Durazə düşmə” quftirəni məşhur yə düşmə bü. İn düşmə pəriha amarəbü. Hə birdən qusmandun varanmüstüd. Çuban bə puşəyinə təkə hürsi bu, puşava raft. Di ki, pəri duxtərun qənəd bə qənəd bəstad, par zərənund. Çuban tur xiştənə bə sərşun şund, pəri duxtərə yekinə güft, təmäh əngəst. Qusmandun varamüstüd. Çuban qusmandunə bə puşeyi əngəst, bərd. Pəri duxtər par zə, qufti:

- Çuban, sal tamam birənicə biya əmanəttürə vegi-qufti. - Əncaq bə sər Uğuz müsibət avardi!-qufti.

Bə dərün ən Uğuz tərzi afta. Ama ə dərd ən duxtər runü zərd bü. Bə zəmanaz Uğuz avaz bə yaylağ küç bü. Çuban avaz bə düşmə ama. Avaz qusmand varamüst. Çuban bə puşə raft. Di ki, yə kurə quşt bəxiştən, par-par parıldəmiş mibirən. Pəri duxtər ama, qufti:

- Çuban, əmanəttürə biya vegi! Ama bə sər Uğuz müsibət avardi\_ qufti.

Çuban in kurəyə dirənicə bə pusə vaqaşt, bə səng güft. Zərən qədər kələ bü. Çuban in kurəyə naha virixt, bə ruz ən qusmand afta.

Nə qun, un zaman Bayandur xan bə bəğəyaz bə gəştən dürməre. İn düşməyə bə sərü amarüd. Dirud ki, yə qərübə çiz bəxisrən, sərü-payü peydə nə birənbü. Bə dörə vegüftüd. Yə igid ə əs fürma ünə cumund. Cumundən-cumundən kələ bü. Aruz Qucəyiş fürma cumund, ta kuft, in kurə vabi, ə dərünü yə gədə dürmə. Gövdəyü ədəmi, bə müxü yə çümü bü. Aruz vegüft in gədəyə bə ətəgü puçund.

Qufti: - Xan mə, inə bə mən tinid! Gedemən Basataz darum!

Bayandur xan: - Ə tü başü-qufti.



Aruz Təpəçümə vegüft, bə xunə avard. Yə dayə ama, məməyürə bə duhunu da. Yəki curmund-birənicə şirünə xard, düta curmund-xununə xard, səta curmund canunə usda. Çən qədər dayə avardud, həlak səxt. Dürüd, yə qəzan şir nə rasirən bü. Daşdud, kələ bü, gəşt. Bə əyələnaz bavaxtənbü. Ən əylunə kəminə viniyürə, kiminə quşürə başdəmiş bü be xardən. Xülasə, cəmət ə dəs ə in zinhar bü. Əciz mündünd. Bə Aruz şikayət səxtud, giristund. Aruz Təpəçümə kuft, vəşmərd, əzini hərəkətəyə qədəğə səxt, bə qafü nə denişi. Bə axur Aruz ünə ə xunə piş səxt. Təpəçümə pəri mayü ama bə noxum ən gədə yə üzüg girarund:

- Kuk, bə tü ox nə gürorunü! Təntürə qılinc nə buru-qufti.

Təpəçüm ə dərən ən Uğuzə dürmə, bə yə tikə dahar məskən əngəst. Ra güft, ədəmi düzdi, kələ quldur bü. Bə ruzu yə- dü ədəmi fürsərund. Ox şudüt nə daraft. Qılinc zərud nə buri. Süngüyə zərud nə raft. Çuban filan nə mund, Təpəçüm həmmələyə xard. ə dərən ən Uğuz ədəmi xardən başlamış bü. Uğuzə kürə birund bə sər ən ün amarund. Təpəçüm

di hürsi bü. Yə darə ə kükü vəkənd şund, pəncəşast ədəmi həlak bü. Bə başçı ən igid Qazan çini zərb za ki, dünya bə sərü təng bü. Birar ən Qazan Qaragünə bə dəs Tanaçüm əzilmiş bü. Kuk ən Dözən Alp Rüstəm şəhid bü. Bə kuk pəlvən Uşun Qucə bə dəsü şəhid bü. Düta birar bə dəs Təpəçüm həlak bü. Bigeyü xuni Bəyduz Əmən ünə bə dəsü əzilmiş bü. Bə isbi rışın Aruz Qucə xun vaqardund. Ə kuku Qiyan Səlcuğə dülü para bü.

Uğuz bə Təpəçüm hiçiz nə səxtund, tərsirund, virixtund. Tifaq ən Uğuz bə dəs ən Təpəçüm əsir-yesir bu mund.

Raftund, Dədə Qurqudə nə'ərə səxtund, bə ünəz qaf səxtund:- Biyeyind, pay cürə seyim, xərac tim!-quftirund. Dədə Qurqudə bə yan ən Təpəçüm fürsərund. Ama, salam da. Qufti:

- Kuk, Təpəçüm! Tifaq ən Uğuz bə dəstü əsir bire, viran munde. Türə bə paytü mənə fürsərund. Bə tü vaxtəşiri pay tim - quftirund.

Təpəçüm qufti:

-Ruz şast ədəmi tiyid be xardən!

Dədə Qurqud qufti:



- İın hesabaz t   d mi n  meyli, h mm l y  mixari marasi. Ama ruz b  d ta  d minaz, pancsad qusmand midanim d r n!

Dədə Qurqud it  quftir nic  Təpəçüm qufti:

- Bařqun,  nt rz bař ! Ancaq b  mən həmi iř d ta  d mi tinid, xurekm n  birjunu, mən xarum!

Dədə Qurqud vaqařt b  Uğuz ama qufti:

- Be Y kl  Quceyoz, Yapaqlı Qucey  b  Təpəçüm tinid, xur k r  birjunu! Y k iř ruz d ta  d minaz pancsad qusmand baxast n. C m t razı b .Çarta kuku bir n yekinə da, s tay  mund. S ta bir n yekinə da, d tey  mund. D ta kuku bir n yekinə da, yeki mund.

Qapaqqan numl  mərd b . D t  kuku b . Yə kukurə d r b , y ki mund b . H z m növbə çar xard  b   n rasire. May  fəryad səxt, zar-zar girist. N qun, kuk  n Aruz basat bec s  b  c ng rafte, in zaman ama d rma. May  n gədə qufti:

- Basat, h z m   c ng amare. Baram, b lk m, b  mən y  əsir da  y lm n  dastum varast n.

Basat niřd b  ki, di ki, y  zən amarən. Salam da, girist.

Basat qufti:

- Çü bəxastəni?

Zən Qufti:

- Bə vəfasüz dünyə, yə mərd peydə bire. Tifaq ən Uğuzə bə yaylağ be küç birən nə naha. Kələ tij pilat qilincə yə muyürə nə dastund sulə səxtən. Ox şundə bə ün kar nə səxt. Bə başçı ən igida Qazanyə zarb za. Birorun Qaragünə bə dəsü əzilmiş bü. Biğü xuni Bəkdüz əmən bə dəsü əzilmiş bü. Bə piyərtü isbi ruşin Aruz xun vaqardund. Bə meydun ə birartü Qıyan Səlcuqə dülü para bü, can da. Mundə Uğuz begayürə kiminə şikəst səxt, kiminə küşt. Həft ra Uğuzayə ə cigəşun pişt səxt. Xərac xast, usta. Hüzüm ruz düta ədəmi, pəncsad qusmand baxastən. Bə Bünlü Qucayaz Yapaqlı Qucə bə ün xidmətkar dərund. Düta kukmən bü, yəkinə dərüm, yəki mund. Növbə çör xarde bə mən rasirey. Üriş baxastənund Xan mə ! bə mən kümeg sa! – qufti.

Basatə tariki niştə çümeyü bə ərsaz pur bü. Bə birarü gürə, vinim, xan, çü quftirəbü:

Özgə cugə vəkərdə otaq türə

Un zalüm fiçarund ürə bürar.



Səxt raftə əsatürə ə godunho  
Ün zalüm seçmiş səxt ürə bürar!  
ə cərgə ləng raftə dəvahotü  
Ün zalüm cürə səxt ürə bürar!  
Güvənmiş birə avardə ərustürə  
Ün zalüm əstü curə səxtə ürə bürar!  
Üspi soqqal baba mənə  
Kuk guftirə giroun ürə bürar!  
Uspirə ruyə moyməne  
Kuk guftirə suzun ürə bürar!  
Bəpuşə birə dagə bülündəyiyü bürar!  
Axmiş birə o hemənə sayilü büror!  
Kəmərmənə qüvveyü  
Siyə çümemənə ruşnəyiyü büror!

Ə birarmən curə birüm qufti, ambar girist, zarıldamış bü. Basat bə həməən zən əsir da.-Bara, kuktürə xilas sa! - qufti.

Zən əsirə vəqüft ama, bə cigə ə kuku da. Həm iş Aruza kuku ama-qufti muştuluğlamış səxt. Aruz şar bü, bə bəğəyaz ən Uğuz bə puşə ən basat ama. Basat dəs piyəürə maç səxt. Giristund, hönkürmiş səxtund. Bə xunə ən mayü ama, mayü bə puşəyü ama, gədəyürə qucaq za. Basat dəs mayürə maç səxt.

Görüşmiş birund. Bəga Uğuz kurə birund. Xardən-xardən məclisi bü.

Basat qufti:

- Bəga, birarmənə qisasürə bey ustaran bə Təpəçümoz rubaru birən bəxastənüm. Çü bətənid?

Qazan xan incə quftire, vinim, xan, çənəm quftire:

Siyə nərə keşi Təpəçüm

Bə ro ərşə çəxdərüm nəbü, Basat!

Siyə qaplan keşi Təpəçüm

Siyə-siyə dağeyə çəxdərüm nəbü, Basat!

Aslan keşi Təpəçüm

Çəxdərüm nəbü, Basat!

Mərd boşi, zürin boşi

Əncaq oxsə Qazan nə boşi, Basat!

İspirə ruş babotürə məgiroun!

İspirə mu moytürə məsuzun!

Basat qufti:

- Mütləq, bisəm baram!

Qazan qufti:

- Xiştəntü midani!

Piyərü girist, qufti:



- Kuk, Tifaqmənə səhəbsüz meyli, rəhm sa, mara!

Basat qufti:

-Nə, isbi ruşin əzizə piyər, barastənüm-qufti

Piyərürə nə şüneyişt ə qultuq ən əlatü yə tutam ox vəkənd, bə küştü gürorud. Qılnciş vegüft. Yayürə bə qultuq şişt. Ətəgayürə veçi.Dəs may piyərə maç səxt, hələlləşmiş bü:

- Salamat munid! - qufti.

Təpəçüm birə bə dahar Sallaxana ama. Di ki, Təpəçüm pusəyürə bə afta dəre bə xisirən. Keşi, ə kəmərü yə ox vəkənd, bə düşən Təpəçüm yə ox za. Ox nə daraft, para bü. Avaziş şund, üniş para-para bü. Təpəçüm bə qucaha qufti:

- İn cigəyə məgəzü ümunə dilxor səxt-qufti.

Basat avaziş şund, üniş para bü. Yə parayü bə puşə ən Təpəçüm afda. Təpəçüm şund, dənişi, basatə di, çəq za, şəqqə za, xəndist. Bə qucaha qufti:

- Ə Uğuza bə ümun avaz yə xardəni vərə amare-qufti.

Basata bə puşeyi əngəst, güft. Ə qurdu dəbrüst qufti:

- Ə qucaha, bə pişni inə be mən şiş kabab seyid, xarum- qufti.

Avaz be xo raft. Basata xəncəri bü. Rasana burü,  
durma.

Qufti:

- Ə qucaha, inə mürdənü ə çünü?

Quftirund:

- Nə bastənim, ama ə çümü başqə, bə qeyri  
cigə quşt nistü-quftirund.

Basat bə sər ən Tanaçüm ama. Qapaq ən çümürə  
tik səxt. Denişi, di ki, çümü ə quştq. Qufti:

- Ə qucaha, süngüyə bilid bə ucaq, qızmış  
başü!-qufti.

Süngüyə bə ucaq naharund, qızarmış bü. Basat  
vegüft bə dəsü. Bə numü güzəl Məhəmməd salavat  
keşi. Süngiyə bə çüm ən Təpəçüm çini şişt ki, çümü  
məhv bü. Təpəçüm çini nərə keşi ki, çini hayqırmış  
bü ki, dağ-daş əks-səda da. Basat şund bə köül, bə  
dərün ən qusmandun afta. Təpəçüm dast ki, Basat bə  
köülü. Bə dər ən köül payist yə payürə bə yə yanü ən  
dər, yəkiş ki, uki yanü naha. Qufti:

-Ə qusmandun, yəki-yəki biyeyid, girarid!-qufti.

Yəki-yəki amarud giraştund. Hər yekiyə sərürə  
tumar da.

-Tuğli, quç, biyeyid, girarid!-qufti.



Yə quç ə cigəyü vəxişt, buynuzləmiş səxt, puşəva şund. Basat bə yə dəqə quçə şişt buri, pustürə kənd, dümbəyə bə sərəz ə pust curə nə səxt, bə dərün ən pust daraft. Basat bə puşə ən Tanaçüm ama. Tanaçüm dast ki, Basat bə dərün ən pustü. Basat sər ən quçə bə dəs ən Tanaçüm duraz səxt. Tanaçüm ə sürg ən quç səxt güft. Tik səxtəninçə sürg bə pustaz bə dəsü mund. Basat ə dərün ən paya Təpəçüm şund dürma. Təpəçüm sürgə vəgüft, bə xari za. Qufti:

- Gədə, varasti?

Basat qufti:

- Xudamen varast.

Təpəçüm qufti:

- Ə gədə, ga in üzügə bə əngüştü gürorun, bə tü ox iş, qılinc iş kar nəse.

Basat üzügə usta, bə əngüştü gürorun.

Təpəçüm qufti:

- Gədə üzügə gürorundi?

Basat qufti:

- Gürorundum.

Təpəçüm bə sər ən Basat şundə bu, bə xəncərəz za buri. Basat şund bə kənar payistdi ki, üzüg avaz bə zir ən pay Təpəçüm aftare munde. Tanaçüm qufti:

- Varasti?

Basat qufti:

- Xudamən varast.

Təpəçüm qufti:

- Gədə in gümbəzə bədirəni?

Qufti:

- Bədirənüm.

Təpəçüm qufti:

-Mənə xəzinəmən histü. Bara möhürləmiş sa, ün quçəha nə vəgirund-qufti.

Basat bə dərun ən gümbəz daraft. Di ki, qızıl, gümüş vilavar bire. Təpəçüm qufti:

- Hüzüm çini bizənüm ki, bə gümbəzaz bə yə cigə darmadağın başi.

Basat:

- La ilahə illallah, Muhammədən Rəsulullah-qufti.

Həmin məhəl gümbəz yarılmış bü, ə həft cigə dər vakardə bü. Basat ə dəra yeki dürma. Təpəçüm qufti:

- Gədə varasti?

Basat qufti:

- Xudemən varast.



Təpəçüm qufti:

- Bə tü mürdən nistü! Ün Şöülə məğərəyə bədirənimi? Uncə düta qılinc histü. Yəki qınlü, yəki qınsüz. Mənə sərmənə ü qınsüz qılinc əburü. Bara, vegi, mənə sərmənə bur!

Basat bə dər ən məğərə Şöül raft. Di ki, yə qınsüzə qılinc nə payism

Tə fūrmarən, tik əbirən. Üsulbənd-üsulbənd, qılinc xiştənə vəkənd və pişəyü güft. Qılinc dü para bü. Raft, yə dar avard, bə puşə qılinc güft. Üniş dü para səxt. Bə'də yayürə bə dəsü vəgüft. Bə oxaz ü qılinc əngəstə zincirə za. Qılinc afta bə xari daraft. ə dəstək ən həmin qılinc səxt güft. Ama qufti:

- Ə Tanaçüm çənəmi?

Təpəçüm qufti:

- Ə gədə avaz nə mürdi?

Basat qufti:

- Xudemən varast.

Təpəçüm qufti:

- Bə tü mürdən nistü!

Nə'ərə səxt Təpəçüm, quftire, vinim, çü quftire:

Çümmə, çümmə, takleyə çümmə!  
Tü takləyə çümoz mə Uğuzə xurdsəxtəbürüm.  
Ə ala çüm curə səxtə mərd, mənə!  
Ə şirin can curə sə Xuda türə!əxsəmə ki, mikəşü  
suzə çümə,  
Bə hiç igid nə tü Xuda suzə çümə- qufti.  
Təpəçüm qufti:  
Bə raftə, bə mundə igid cigeytü çücəyü?  
Bə toriki azdırmə xori ümid tü bə çüstü!  
Siyə boyraq vəquftə xantü kistü?  
Ruz dəva puşoho raftə ədəmitü kistü?  
İspirə ruş bobotürə numu çüst?  
Ə igid num xəbərsəxtən əyibü,  
Numtü çüstü, gu bə mən igid- qufti  
Basat bə Təpəçüm qufti, xan mə, çü qufti:  
Bə mundə, bə raftə cugomə Günortac.  
Torikə ruz azdırma xorum, ümidmə Xuda.  
Siyə qaba dokardə xanmu bayandır xanü.  
Ruz dəro ərşə amorən igid Salur oğlu Qazanü.  
Num moymə Qaba Ağac xəbər ustuni,  
Aruz oğlu basat num piyərmənü,-qufti.



Təpəçüm qufti:

Üzüm birar, qıymış məsa be mən!- qufti

Basat qufti:

- İspirə ruşə babomənə giroundi,

İspirə saçlü moyməne suzundəyi

Birormə Qiyanə küştəyi

İspirə ruyə yengemənə qul səxteyi

Nə küşüm türə?

Siyə ru pulad qılinc nə əncirə,

Muldarə xun türə bə xari nə fukordə,

Birormə Qiyanə qısasürə nə ustərə,

Dinc nə opoyüm!- qufti.

Təpəçüm incə gufti:

Ə cigemə vəxəzum, qufturum.

Ə Uğuz bəğəyü əhdmənə puzmuş soxtüm.

Tozə ə moy birəgarəyə qırmış soxtüm.

Ə quşt insaha sir bürüm, quftürüm.

Ə Uğuz bəğəyü bəsərmə amarənbü, quftürüm.

Bə səllaqخانayə daharü müdarəftüm, quftürüm.

Mancılıq sənqəyə bəsərşun müşündüm.

Ala çümsüz nahari igid, mənə!

Şirinə can türə ustünü Xuda türə!- qufti.

Təpəgöz yavəziş quftire, vinim çü qufti:  
İspirə ruşə qucohöyə anbar giroundüm,  
Qarquşosun güft türə, çümmə.  
İspirə saç qərihöyə anbar giroundüm,  
Ərs çüməşu güft türə, çümmə.  
İgidəyə anbar xardüm,  
Ohoyşün güft türə, çümmə.  
Hini narə duxtərəyə anbar xardüm,  
Qarquşosun güft türə, çümmə.  
Çini bəköşrüm mən əqri çümmənə.  
Çümmə, çümmə, oy çümmə!  
Takə çümmə! (oy çümmə!) – qufti.

Basat hürsi bü, ə cigəyü vəxişt ama. Təpəçümə ağastey nər dəvə bə sər zani nüşund. Bə üz qılincüroz gərdən Təpəçümə za. Sərürə bə vic ən yay gürorund, xirxirə keşirən-keşirən bə dər ən Şöül ama.

Basat bə Bunlu qucəyoz Yapaqlı Qucəyə bə uba ən Uğuz muştuluqçu fürsə. Üşun bə isbi-buz əsə suvar birund raftund. Bə ubaha ən Uğuz xəbər rasi.

Bə xunə ən əs zühunlu Aruzx Qucə çapar ama. Bə ün Basatə şari xəbərürə da:

- Muştuluq! Gədetü Təpəçümə küşt! - qufti.



Həmmə Uğuz bəgayü rasirund. Bə dahar ən Sa-  
laxana amarund. Sərə Təpəçümə bə urtaluq avar-  
dund.

Dədə Qurqud ama, şari hava za. Bə sər ən mərd  
igid çü amarənürə qufti, qaft səxt.

Həmiş bə Basat xeyir-düa da:

- Bə siyə dahar rasirəninçə tü, ra tü!

Aşmış-daşmış birə oha güroruni, ra tü!

Bə igidinoz birartürə xuninə ustarı, qəlinə  
Uğuzəyə bəgeyürə ə yük varast. Qadirə Xuda rutürə  
isbi se, Basat!-qufti.

Məhəl ülüm amarəcə ə iman kənar nə boşı!  
Günahetürə xuda be num Məhəmməd Mustafa  
bəğişlemiş se!

Xan mə hey!







## **“Kitabi-Dədə Qurqud” dastanürə be bareyü məlumat**

Azərbaycan Asiyə qiteyürə be Avropo qiteyiroz birleş səxtə İpək rayürə be sərü, Xəzər dəryasına be sahilü yerləşmiş əbirə. Ə taraf YUNESKO dünyayə mədəni irsü kimi qorunmuş birə ənbara abidəhayü birə, xıştənə tolerantliq enenahüyü həmeyiş multikulturalliğinoz be dünya nümunə birə Azərbaycan, xıştənə mədəniyyətürə, zuhunürə, adeteyürə qorumuş səxtə həmeyiş yaşatmış səxtə dətəyoz xəlq, etnik həmeyişn dini kem birəhayə be mehriban şərait yaşamış birə cigeyürü.

Ə qədim zəmana be i ərazi yaşamış birə müxtəlif xəlqəyə ünsiyyət zuhunü birə be Azərbaycan-türki yaranmış birə eposeyə, dastahayə, nağuleyə, üzgə folklor nümunəheyürə sayü-hisabü nist.

Əzi qeyri-maddi mədəniyyət abidəheyü yekiniş “Kitabi-Dədə Qurqud” eposünü. İ epos be elm alemlə ilk dəfə 1815-ci sal ə taraf alman məşriqşünasü Haynrax Fridrix fon Dits şünəxtə səxtə. Fon Dits dastanə yə boyürə be zuhu alman

tərcümə səxte həmeyiş beyi pişəkəlmə nöşte be Berlin irə çap səxte.

Be 2000-ci sal “Kitabi-Dədə Qurqud” eposürə 1300 sallıyü be Azərbeycan be seviyye YUNESKO qeyd bire. İ münasibətoz Azərbeycan xəlqürə kələ milli liderü Heydər Əliyev ite quftirəbü: “Azərbeycan xəlqürə tarixürə, etnik yaddaşürə, keçmişə tefekkürünə güzgüyü birə “Kitabi-Dədə Qurqud” zuhumunə, nitqimunə, mənəviyyatmunə, rühmunə nəgmeyü kimi kələ mədəni-estetik əhəmiyyətü histü”.

Bə “Kitabi-Dədə Qurqud” eposü 12 hikayə həmeyiş yeki müqəddimə histü. Be hikəyaha Uğuz cəngavəreyürə ə mərdligü qaf bə raftə. Eposə quftirəgar Dədə Qurqud Azərbeycan xəlqürə tarixi keçmişürə dastəgar, anbara yaş səxtə, müdrikə uzan, Homer azərbeycanliheyü.

Eposə hər boyü Azərbeycan xəlqürə mifoloji dünyagörüşürə, tarixürə, adət-ənənəheyürə, məişətürə, zuhunürə, dinürə, mədəniyyətürə anbar be bədii boyahayoz təsvir həmeyiş tərənnüm be səxə.

“Kitabi-Dədə Qurqud” eposü be üzümnə 200 sad ə taraf alman, italyan, rus, türk, holland, ingilis, macar, fransuz üləməha , dünyayə ən şünəxtə türkologeyü araşdırma bərdad, eposə üzgə-üzgə boyeyürə həmeyiş qəhrəmaneyürə hətta qədimə yunanəyə həmeyiş romalihakə be mifologiyayeyşü birə be obrazayoz müqayisə səxtad, Fon Dits timsalü bə bəzi cigəha “Kitabi-Dədə Qurqud”ə əzişu diyə



qədim abidə birənürə qey səxtad. İ abidəyə ə filoloji taraf müxtəlifə xəlqəyə qədimə eposəyozeyni uxşar birənü, ürə izumnə məhəl be müxtəlif cigəha kars səxtəgarəyə, məsəlçü, germanistəyiş, slavisteyiş diqqetürə keşirə.

Azərbaycan xəlqürə yaratmış birə “Kitabi-Dədə Qurqud” eposü xiştənə humanizmiyoz, koloritiroz, yaşamış birə dünyamunə be əmin–amani nəərə səxtəniroz ya tak Azərbaycanluhayə, türk alminə nə bütün bəşəriyyəyə sərvətürü.

*Sərraf Balaxan*







**Henrix Fridrix Fon Dits be bareyü məlumat  
(1751-1817)**

Görkəmi alman diplomatü həmeysi məşriqşünası Henrix Fridrix Fon Dits 1751-ci sal Almaniyəyə (Prussiyə) be Bernburq şəhəri be ailə tüccar ə moy bire. 1769-cu sal be hüquq təhsili be ustarə be Halle Universiteti darafte, akademik təhsilə varastə bə'də 11 sal be Maqdeburq əyalət hükümatürə bə sərəcamü kar səxte, icə be xüsusi qabiliyyətü güərə ə adi işçi ta ki, dəftərxaneyə kələhəyü bire.

Ürə ə taraf Kral kələ Fridrix tarafindən be Türkiyə səfirlüğü məsləhət dərəgar (müşavir) təyin birə tarixü 16 may 1784-cü sal türkologiya və qurqudşünaslığə be gələcək taleyü anbar əhəmiyyətü bire. Məşriqşünası təhsili nə birənü nə denişirə Fon Dits əvvəl zuhu türkinə bə'də məşriqə zuhuhayə be İstanbul səfirlik kar səxtəcə vomuxte. Ü 1786-cı sal Kral II Fridrix Vilhelm Tarafindən be əsülzadəlik layiq dire bire bə'dəyəş Prussiyayə be Türkiyə vəkil birə nazirü, fəvqələdə kələ elçinü təyin bire.

Be türka birə kələ məhəbbətü həmeyiş xüsusi istedadürə bə nəticəyü be İstanbul yaşamış birə 6 sal anbar nadirə məşriqə dastahayə vəçirə. Ditsə xıştənürə bə quftirənü gürə həmeyiş bə ensiklopedik məlumata gürə ürə be kitabxaneyü 17 hazar cild kitab, 856 destnöştə bire ki, əzihayeş 407-nü be məşriq aid bire. Ü, ə mürdə bə'də həmmələ kitabxaneyürə be Berlin Kral Kitabxaneyü bəxş birənürə vəsiyyət səxtə.

1790-cı sal səfirlüg vəzifəyürə varəstə bə'də bə üz ölkə xıştə amərə Dits türki, ərəbi həmeyiş be farsı zuhuha vəçirə nadirə dəstnöştəhayə tədbiq be səxə. Ü, 1811-ci sal "Qabusnamə", 1811-1815-ci sala "Ə Asiyə abidəhayürə ə dəstnöştəhayü seçməha" nümlü ə Məşriq dəstnöştəhayə külliyyat nəşr be səxə. Be külliyyat Fon Ditsə be tərcümeyüŞeyx Məhəmməd Laləzariyə " Mizan-i Əzhar" risaleyü, Büzri Cumhuriyə " Müzəffərnəmeiyü", Katibi Rumiyə " Mirat-ül-Məmalik" səyahətnaməsi, " Kitab Uğuz" Piyər qafi Uğuznaməyü həmeyiş "Kitabı Dədə Qurqud"ə "Basatə Təpəçümə küştənü" hikayəyü kimi əsərə cigə güfte. İ fəaliyyətoz Dits görkəmi mütəfəkkir həmeyiş şair Höteyə anbara rəğbətürə qəzəc be səxə. Yohan Volfqanq fon Höte xıştənə " Məşriq-Məğrib Divanü" aid birə "Qeydə həmeyiş Müləhizəha" numlü bəyə hisseyü görkəmi məşriqşünas Ditsə ürə be kaareyürə be bərqərar birənü anbar rolü bire və beyi güreyiş beyi bülme böyü xıştənə hürmətürə həmeyiş minnetdarlıgürə nüşu dəre. Bə'dəha 1816-cı sal Dits, be



Höte “Mulla Nesreddine hikayeyü”nə də tərcümə səxte beyü fürsəre.

Be yaşamış birə dövr xıştə ü, Prussiyəyə ə ən görkəmi üləmaheyü birə Fridrix Avqust Volf, Aleksandr fon Humbolt, Şlegel həmeyiş birarü Qrim kimi müasirəyöz bəyə cigə be alman elmi xıştənə tövhəyürə dəre həmeyiş alman ədəbi komparativistikayürə əsasürə narə ə şəxsə yeki bire.

Ə 1814-cü sal H.Ditsə yaradıcılığürə “Kitabi-Dədə Qurqud” dövrü be meydu amarə. Beyü qədər be Drezden be Kral Kitabxaneyü hiç kəsə diqqətürə nə keşirə “Kitabi-Dədə Qurqud” uğuznaməhayürə xıştənürə bə dəsiroz nüsxəhayü kədə bire, be xıştənü birə nüsxəhayoz müqayisə bire, ə ara ənüha “Basatə Təpəçümə küştənü” hikayeyü be zuhu almaha tərcümə səxte həmeyiş böyü pişəqaf nöşte bə’deyiş nəşr səxte. Beyiroziş i eposə be dünya elmi şünəxtə səxte həmeyiş be dasta birə Təpəçüm obrazürə Homerə siklopiyoz müqayisə səxe, Təpəçümə ə polifem əvvəl qədimə obraz birənürə nüšu dəre.

1814-cü sal Dits be məşriqşünəslüq elmi dəre be tövhəha xıştə güre prussiya Elmlər Akademiyeyürə fəxri üzvü seçilmiş bire.

*Rəvan Həsənov*







## Num nüşucüsi

1. **Prelat** - be katolik kilsesi xude edeminüre zəvərə rütbeyü
2. **Siklop** - be təpəyü yək çümü birə əfsanevi nəhəg
3. **Foliant** - be Folio şikli birə kitab, vərəqeyürə kələhinü ə adi kitabəyə ə vərəqeyü nimeyü bərabəri.
4. **Paul** - Mansı xalqı, Paulus- Mansiha
5. **Qaya** - gerek "Qayı" xudə boşü. Be Uğuzə num tayfeyü.
6. **Ştritter** - Alman məşriğşünas həmeyiş tarix nöştəgar.  
Yohan Gothelf von Ştritter (1740-1801)
7. **Deguiques** - Josef de Guignes (1721-1800). Franginə məşriğşünas həmeyiş tarix nöştəgar
8. **İkonium** - Türkiyəyə üzümənə Koniya vilayətü
9. **Oksus** - be qədim tarix Oks, Ceyhun (bə ərəba) üzümənə Amu-Dərya vilayətü
10. **Polifem** - Təpəçüm quftirənü.
11. **Arqes** - Bə qədim yunan mifologiyoyü birə ə siklopə yeki

12. **Brontes** - Bə qədim yunan mifologiyoyü birə ə siklopə yeki
13. **Coelus** - Bə qədim yunan mifologiyoyü Xudə Səma Uran
14. **Lupara** - Bə Yunanistan yə ada
15. **Apollo** - Bə qədim yunan və ruman mifologiyoyü həmeyiş  
be dinü xudə aftə, işiğ həmeyiş incesenet. Zevsə həmeyiş  
Letanə gedeyü.
16. **Makrobius** - Ambrosius Theodosius Makrobius (395-430)  
Qədim Rumə filosofü və zuhuçüyü.
17. **Sisiron** - Mark Tulli, ə Rum birə natiq, Siyasi xadim  
həmeyiş filosof (e.ə 3.1.106- e.ə.7.12.43)
18. **Arqos** - Be Peleponnes, Bə qədimə Yunanista yə şəhər
19. **Likiya** - Be Bala Asiyə yə ölkə, İşiğ ükesi menaürə be dərə.
20. **Strabon** - Yunanə tərixçi və cugrafiyaçi (e.ə. 64/63-  
e.23/24)
21. **Naupla** - Bə Yunanista yə şəhər
22. **Homer** - əfsanəvi Yunanə şair, İlliada həmeyiş odisseyə  
nöştəgar (e.ə.12-13-cu bə əsira yaşamış birənü be tənud)
23. **Trinakria** - üzümənə Siciliyə
24. **Phönikira** - ə Finikiyə birəha
25. **Lilibeiş** - num kürfəz



26. *Faraqlioin* - Siklopaəa yaşamış birə adeyşu.
27. *Kataniya* - be İtaliyə əyalət
28. *Val di Demone* - Vadi İblise quftirenü. Kataniyay be quzeyü bire.
29. *Neptun* - Bə qədim yunan mifologiyoyü xuda dərya
30. *Nimfe Toza* - Dərya Nimfesi Toza
31. *Amfidrite* - zə Peseydon
32. *Nimfe Ştilbe* - guyamiş Polifenə moyürü
33. *Aminone* - guyamiş Polifenə moyürü
34. *Elatus* - guyamiş Polifenə moyürü
35. *Arqonavta* - Arqo gəmi guftirənü. İ gəmiyoz səri Yasonoz be Kolxida be zərdi peş səfər səxtad.
36. *Aelian* - (Klaudius Aelianus) (170-222) Rum filosofü, ritorikə müəllimü
37. *Etna* - be Siciliyə adası birə yə dağ
38. *Plato* - Platon (e.ə.428/7-348/7) qədimə yunanəyə idealistə ülamayü
39. *Theofilos fon Edessa* - (695-785) Edessalı Suriya alimü (üzümnə Urfə- be Türkiyə)
40. *Fabritsius Hironümus* - İtalyan alimü (1537-1619)

**41. Dio Krisostomus** - (344-407) Arxiyepiskop ə Konstantinopola. Johannes Crysostomos və yaxud Johannes fon Antioxia.

**42. Priam** - Hektar həmeyiş Parisə piyəri, Troyaya çari.





**Henrix Fridrix fon Ditsə “Bə Homeroz be müqayise taza aşkar birə uğuz siklopü” həmeyiş “Basatə Təpəçümə küştənü boyü” hekayeyürə tərcümə səxtəgareyü**

1. *Be zuhu Azərbaycan* – Telman Kazımov (Bakı Slavya Universitetürə dosentü), Rəvan Həsənov (Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzürə kələ məsləhətçinü)
2. *Be zuhu Almanya* – Henrix Fridrix fon Dits (Görkəmi alman məşriğşünas həmeyiş diplomat)
3. *Be zuhu Avara* – Cəmilə Keyserovskaya (AMEA\*-yə be num Nəsimi birə Zuhuçilik İnstitutə elmi karsəxtəgarü)
4. *Be zuhu Çina* – Ley Çen (Be Çin Xalq Respublikayü nəşr birə “Gənca Çin” qəzetürə karsəxtəgarü)
5. *Be zuhu Ərməniha* – Qafar Çaxmaqlı (Türkiyəyə Erciyəs Universitetürə dosentü, jurnalist)

---

\* AMEA – Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyayü

6. **Be zuhu Ərəba** – Əhməd Sami (Misirə Eyn Şəms Universitetürə dosentü, be Azərbeycan birə Misirə Mədəniyyət və Təhsil Əlaqələri Mərkəzürə kələheyü)
7. **Be zuhu Farsi** – Möhsün Nağısoylu (AMEA-yə müxbir üzvü, professor), Şəhla Abdullayeva (Azərbeycan Respublikayürə Prezidentürə Karə İdareyürə Siyasi Sənədə Arxivürə məsləhətçünü, fil.ü.f.d)
8. **Be zuhu Fransıza (Frəngiha)** – Mişel Bozdəmir (Fransayə INALKO\* Universitetürə professorü), Gülüş Ağaməmmədova (nöştagar)
9. **Be zuhu Gürciha** – İmir Məmmədli (Şair, nasir və tərcümə səxtəgar)
10. **Be zuhu Hindliha** – Sudha Svarnakar (Braziliyayə Paraiba Dövlət Universitetürə professorü)
11. **Be zuhu Xınalıca** – Zakir Ağayev (Azərbeycan Xınalıca icmayə nümayəndeyü, tərcümə səxtəgar)
12. **Be zuhu İngilisa** – Anna Tomson (yazıçı və tərcümə səxtəgar)
13. **Be zuhu İtalyana** – Daniyel Franzoni (İtaliyayə Genua Universitetürə əməkdaşü, tərcümə səxtəgar)
14. **Be zuhu Kürda** – Fəxrəddin Paşayev (Azərbeycan “Rona-hi” Kürd Mədəniyyət Mərkəzürə kalayü, tərcümə səxtəgar)

---

\* INALKO – Fransa Dövlət Şərq Dilləri və Sivilizasiyaları İnstitutü



15. **Be zuhu Lezgiha** – Sədaqət Kərimova (be Azərbaycanca nəşr birə “ Samur” qəzetürə kələ redaktorü, yazıçı, publisist),
16. **Be zuhu Macara** – Erdelyi Melinda (Macarıstanə Eötvös Lorand Universitetürə dosenti, türkoloq)
17. **Be zuhu Rusa** – Seyfəl Həsənov (Bakı Slavyan Universitetürə dosentü)
18. **Be zuhu Türka** – Fikrət Türkmən (Türkiyənin Ege Universitetinin professoru)
19. **Be zuhu Talışa** – Mehman Qaraxanoğlu (Şair, tənqidçi və tərcümə səxtəgar)
20. **Be zuhu Tata** – Rəxşəndə Bayramova (Azərbaycanə Tat icmayürə nümayəndeyü, tarixçi)
21. **Be zuhu Udiha** – Robert Mobili (Azərbaycanə “Alban-Udi Xristian İcmayü”rə kələheyü, Bakı Dövlət Universitetürə kələ elmi karsəxtəgarü), Rafiq Danaqari (Azərbaycanə “Alban- Udi Xristian İcmayü”rə nümayəndeyü, tərcümə səxtəgar)
22. **Be zuhu Ukrayneyica** – Mehman Salmanov (Ukrayna Milli Televiziya Şirkätürə əməkdaşü, tərcümə səxtəgar), Olena Semençuk (Ukrayna Milli Televiziya Şirkätürə ədəbi redaktorü)

23. **Be zuhu Yaponia** – Takayuki Yokota Murakami  
(Yaponiyaya be Osaka Universitetü ass. professorü)
24. **Be zuhu Yunana** – Səida Mehdiyeva (Bakı Slavyan  
Universitetürə elmi karsəxtəgarü, Azərbaycan Yunan Arqo  
Cəmiyyətürə kələhü)
25. **Be zuhu Yəhudiha** – Təranə Hüseynbalayeva (Bakı Dövlət  
Universitetürə dosentü), Hadas Melex (Be İsrail birə 3 saylı  
məktəbə müəllimü, tərcümə saxtəgar)



## **Be dürinü birəha (Mündəricat)**

|   |   |
|---|---|
| Azərbaycan Respublikayürə Prezidentü<br>İlham Əliyevə Sərəcamü..... | 4 |
| Be Fon Dits məhəbbətoz (Pişə kəlmə).....                            | 7 |

### **Henrix Fridrix fon Dits**

|   |           |
|---|-----------|
| <b>Bə Homeroz be müqayise<br/>taza aşkar birə uğuz siklopü.....</b> | <b>11</b> |
| <b>“Basatə Təpəcümə küştənü boyürə bəyan mise”.....</b>             | <b>43</b> |
| “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanürə<br>be bareyü məlumat.....            | 63        |
| Henrix Fridrix fon Ditsə be bareyü məlumat.....                     | 67        |
| Num nüşücüsü.....   | 71        |
| Tərcümə səxtəgara.....  | 75        |

*Nəşriyyat redaktoru - Əliş Ağamirzəyev*  
*Texniki redaktor - Mətanət Qaraxanova*

*«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi*

Çapa imzalanıb: 05.11.2015. Format: 70x100 1/32.  
Qarnitur: Palatino. Həcmi: 5 ç.v. Tiraj: 1000.

*«Mütərcim» TM, Az1014, Bakı, Rəsul Rza, 125*  
*Tel.: (+994) 596 21 44, e-mail: mutarjim@mail.ru*  
*www.mutercim.az*